

Юрченко Л.І.

ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В работе исследуется процесс эколого-эстетического воспитания. Показано пути и способы активного влияния результатов эколого-эстетического воспитания на формирования экологической культуры личности. Обращается внимание эколого-эстетические обусловленности защиты и охраны объектов окружающей природной среды.

Ключевые слова: Экологическая эстетика, культура, воспитание, искусство, объекты природы, окружающая среда.

The work studies the process of ecological and aesthetic education. It shows the ways to effective influence of the results in ecological and aesthetic education on forming ecological culture of a person. Ecological and aesthetic grounds of environmental valuation and protection are in the focus of this article.

Key words: ecological aesthetics, culture, education, art, nature objects, environment

Дієвий, активний та нормативний характер екологічної естетики чітко виявляється в такій прикладній сфері її застосування, як еколого-естетичне виховання. Еколого-естетичне виховання — одна з областей естетичного виховання, що виникає на перехресті педагогіки, психології, мистецтвознавства, гуманітарних та природних наук. Розуміння естетичних цінностей природи навколишнього середовища, знання естетичних норм, критеріїв, цінностей є підставою її охорони, визначає ставлення до природи та екологічно толерантне поведіння людини. В умовах погіршення соціально-екологічного становища в суспільстві еколого-естетичне виховання привертає до себе увагу дослідників, як можливий засіб формування нової екологічної культури для створення екологічної безпеки держави.

Постановка проблеми. Предметом дослідження в даній роботі обрано процес еколого-естетичного виховання як важливої складової екологічного виховання в процесі формування екологічної культури.

Слід зазначити, що інтерес до проблеми екологічної естетики не новий і досить активно обговорюється в сучасній філософсько-екологічній літературі [1-7]. В ході такого дискурсу головна увага концентрується на проблемі традицій в естетиці в цілому й екологічній естетиці зокрема, інновацій в трактуванні зв'язків і взаємозумовленостей екологічної естетики і філософії мистецтва, висувається ряд нових концепцій. Зокрема центральною є концепція, де природа виступає як джерело естетичного досвіду. Проте поза увагою залишається прикладний аспект екологічної естетики, що найбільш повно розкривається в еколого-естетичному вихованні особистості.

Своєчасність та актуальність цього напряму реалізації феномену екологічної естетики обумовлюється тим фактом, що еколого-естетичне виховання поряд з еколого-етичним є чи найважливішою складовою в системі екологічного виховання, що в свою чергу сприяє формуванню екологічної культури, а в кінцевому підсумку

екологічної безпеки держави.

Виходячи з зазначеного, головна мета даної роботи - показати через еколого-естетичне виховання шляхи реалізації в житті естетичних норм ставлення людини до природи.

Задача дослідження – визначити, яким чином впливаючи засобами еколого-естетичного виховання навчити особистість сприймати, оцінювати, відбирати естетичні об'єкти в природі; вбачати їхнє місце і роль у цілісному естетичному полі, що включає в себе мистецтво, навколишнє середовище, суспільні відносини; розвивати креативність особистості і суспільства.

Результати. Для систематичного, логічного та детального дослідження предмету еколого-естетичного виховання запроваджено поділ цього феномену за ознакою його результату. Внаслідок поділу одержуємо такі види еколого-естетичного виховання: формування естетичних потреб і естетичного смаку; оволодіння естетичною мовою природи, її символікою; виховання естетичного, паралельно з етичним, ставлення до природи; взаємодії з нею, розвиток екологічної уяви, креативності, формування навичок естетизації навколишнього середовища, необхідних майбутнім професійним дизайнерам, архітекторам, фахівцям в області ландшафтної архітектури, садово-паркового мистецтва. Як бачимо, за своєю суттю вони відповідають основним видам виховання засобами мистецтва

Слід відзначити, що прикладна естетика природи не дублює прикладну філософію мистецтва для неї характерна власна специфіка. До специфічних функцій еколого-естетичного виховання відносяться створення стандартів естетичної прийнятності об'єктів навколишнього середовища; побудова систем якісного визначення і кількісного виміру їхньої краси; вироблення естетичного кодексу екологічної діяльності.

Вихованням еколого-естетичного смаку зумовлюється розвиток творчих потенцій особистості, вміння давати естетичну оцінку екологічної діяльності. Засвідчуючи розширення естетичного кругозору, еколого-естетичний смак дозволяє побачити позитивні аспекти складних і неоднозначних для естетичного сприйняття об'єктів природи. Естетичний смак формується раціональним шляхом у ході дискусій, зіставлення думок експертів, на основі практики. Засвоюючи досвід метакритики навколишнього середовища, еколого-естетичне виховання дістає правду з описів, точність з інтерпретацій, раціональну основу з оцінок.

Еколого-естетичне і художнє виховання тісно пов'язані. Мистецтво і екологічна естетика допомагають побачити й оцінити красу природи, створюють нові моделі естетичного сприйняття. Разом з тим слід пам'ятати, що аудиторія цінителів природи набагато ширша і демократичніша, ніж коло знавців і аматорів мистецтва: красою природи здатні насолоджуватися навіть ті, хто нудьгує в музеях. Однак у наш час дослідження природної краси недостатньо популярні в теорії і практиці виховання. У зв'язку з цим думається, що доцільно розвивати в полі екологічного виховання інституціональну екологічну естетику, що зрівняла б статус природи і мистецтва в естетичній свідомості суб'єкта. Ця нова естетика природи включала б у себе системний аналіз естетичної діяльності і сприйняття навколишнього середовища,

різних типів ландшафтів, еколого-естетичних цінностей і ін. Одним з її розділів можна виділити топофілію, що вивчає естетичні аспекти прихильності людини до місцевості певного регіону, так званої малої батьківщини.

Такий метод еколого-естетичного виховання, інституціональної екоестетики, поєднує у собі дослідження краси природи в її діахронії і синхронії, аналіз естетичного сприйняття навколишнього природного середовища всіма органами відчуттів, естетичної насолоди, сплаву естетичних і етичних цінностей.

Еколого-естетичне виховання, виходячи з потреб практики і відповідно до його концепції має перенести акцент із контрастів між природними художніми цінностями на вивчення зв'язків між мистецтвом і природою як естетичними об'єктами. У результаті виникає канал взаємозв'язку між мистецтвом і природою, критичною і позитивною естетикою, естетичним і екологічним вихованням.

Іноді розглядають красу в природі чи мистецтві як власне добро, з чого складається наш моральний обов'язок і, оскільки втрата як природної, так і пов'язаної з мистецтвом краси є втрата загального добра у світі, нашим обов'язком є зберегти обидва види краси.

Звичайно, краса природи приносить нам задоволення (утилітарна корисність), але її цінність не може бути зведена лише до відчуття задоволення. Красу природних об'єктів потрібно цінувати саму по собі і заради вкладеного в неї добра. У міру того, як людина поринає в переживання прекрасного ландшафту, відбувається відродження божественного початку в її душі, зростає духовність. Красивий ландшафт формує, виховує душу. Природа одночасно уособлює добро, істину і красу.

Крім того, не слід забувати, що дбайливе і раціональне поводження з об'єктами природи – це не тільки економічна проблема. Слід шанувати не тільки те, що економічно вигідно, але і те, що добре етично і естетично. Більш того, навіть якщо просто цінувати існування природної краси – це означає робити добру справу.

Разом з тим, природоохоронна естетика часто є вторинною стосовно етики. Красиві птахи не мають більших прав стосовно некрасивих, усі живі істоти, поза залежністю від їх естетичної цінності, мають однакове право на життя. Однак красивий ландшафт має більше причин бути збереженим, ніж некрасивий.

Екологічна етика вступає в конфлікт з естетикою, коли справа стосується полювання і подібних речей. У цьому плані більш універсальна етична мотивація естетичного виховання, відповідно до якої, наприклад, усі види і ділянки дикої природи мають право на життя й існування, а значить; вимагають нашого захисту. Естетичний аргумент не може бути таким універсальним, тому що буває вибіркоким і часто розглядається просто як справа смаку. Більше того, на основі естетичної оцінки природоохоронні дії схилиються в напрямок людського досвіду. У такий спосіб є побоювання, що в разі тільки естетичної мотивації саме людський досвід дикої природи, а не сама дика природа (її внутрішня цінність) можуть стати об'єктом суспільних маніпуляцій.

В контексті екологічного виховання важливе значення має питання: для чого потрібна естетична оцінка природи? Красиве місце в природі найчастіше розглядається як цінність для досягнення наших цілей, як плацдарм для почуттєвого й

оздоровчого задоволення. В разі такого підходу естетична цінність зводиться до рівня споживання і вимірюється кількістю різних задоволень. З іншого боку, незацікавленість може стати основою еколого-естетичного виховання. Іншими словами, тільки в випадку незацікавленого погляду природні об'єкти можуть цінуватися заради своїх естетичних якостей (що і є моральним), а зовсім не як знаряддя для досягнення яких-небудь цілей людини (відпочинку, рекреації і ін.). Незацікавленість як основа естетичного оцінювання сприяє визначенню позиції, яка відводить на задній план турботи про егоїстичний інтерес і думки про використання природи, а на перше місце ж виводить естетичні якості, цінні самі по собі. З теорії незацікавленого погляду на красу природи впливають два важливі етичні правила. По-перше, ми повинні захищати не тільки ту красу, що бачимо, але і ту, котру не бачимо, але знаємо, що вона існує. Наприклад, недоступна для відвідування краса природи заповідників повинна охоронятися саме з тієї причини. По-друге, ми повинні захищати не тільки ту красу, яку бачимо і знаємо, що вона існує, але і ту, котру ми поки розглянути не можемо, не знаємо, чи існує вона, але припускаємо, сподіваємося, віримо, що вона є. Це друге правило дозволяє взяти під захист природні території чи види, красу яких людина ще не в змозі оцінити.

Отже, краса – одна з істотних цінностей природних об'єктів, і естетичні мотивації в екологічному вихованні часто стоять поруч з етичними. Всі вони відносяться до ідеальних цінностей природи. Та на жаль, на відміну від екоетичного, екоестетичний аргумент не завжди може забезпечити охорону для усіх без виключення об'єктів дикої природи, так як естетична мотивація не завжди поширюється на непримітні з першого погляду природні ландшафти, види, об'єкти (болота, пустелі, безхребетні тварини). З цієї причини етичну і естетичну складові екологічного виховання ні в якому разі не можна розводити. Їх доцільно інтегрувати при оптимальному вирішенні будь-якої прикладної природоохоронної проблеми.

Для сучасної екоестетики в цілому характерний синтез транскультурних цінностей у природі, техніці, мистецтві, громадському житті. Гуманізм і науковість як загальні принципи дослідження протиставляються технократизму, утилітаризму мислення, що сприймаються нині як шори, які звужують людські обрії, ведуть до дегуманізації особистості, суспільства, навколишнього середовища. У цьому зв'язку увага еколого-естетичного виховання концентрується на проблемі традицій і інновацій в естетиці в цілому й екологічній естетиці зокрема. Центральною є лінія, за якою природа виступає як джерело естетичного досвіду. У зв'язку з цим підкреслюється, що естетичний досвід ширший за художній. Разом з тим естетична і художня цінності мистецтва, власне кажучи, ототожнюються: артефакт, що не має естетичної цінності, відривається від світу мистецтва.

Прикладна екологічна естетика виходить з того, що культура не повинна перебувати в протиріччі зі своєю основою — природою. З іншого боку, світ природи, позбавлений культури, також втратив би свої принади. Лише взаємодія природи і культури здатна створити нову естетичну якість, наприклад красу Національно дендропарку Софіївка. Реалізуючи свій творчий потенціал, людина творить культуру і прагне до рівноправних зв'язків із природою. Виходячи з цього, еколого-естетичне

виховання спрямоване на охорону навколишнього середовища, фізичного існування і естетичного благополуччя людини. Останнє означає розвиток невід'ємної естетичної складової людського існування, що стимулює прагнення до повного, гармонійного і різноманітного фізичного та духовного життя.

Однією зі сфер реалізації еколо-естетичного виховання є взаємна адаптація природи і культури, традицій і новаторства в дизайні. Освоюючи природу, він перетворює її у феномен культури. Комбінування природного і художнього гармонізує відносини між людиною і природою, розвиває креативність. Вважаючи розвиток креативності однією з найважливіших задач еколо-естетичного виховання, думається, що необхідно всіляко заохочувати творчих людей, щоб результатами їхньої діяльності могли скористатися всі інші. Тоді можна буде поступово переключати креативність більшості на серйозний інтерес до мистецтва, дефіцит якого в даний час досить відчутний.

Еколо-естетичне виховання допоможе установити нові взаємозв'язки між мистецтвом і життям, розширить спектр культурних альтернатив мистецтву. Завдяки тенденції розширення шкали естетичних цінностей, естетизації навколишнього природного середовища в екоестетиці, на зміну опозицій прекрасне — потворне, гарне — погане прийдуть нові: цікаве — нецікаве, нове — звичне. Трансплантація художніх цінностей неоавангарду і постмодернізму в систему естетичних цінностей навколишнього природного середовища дозволить будь-якій берізці за вікном чи каменю на узбіччі дороги стати об'єктом нового погляду — екоестетичного споглядання, аналогічного інституційному-музейному. Це, у свою чергу, зробить зворотний вплив на мистецтво, сприяючи пошукові нових матеріалів і способів демонстрації, нових зв'язків між мистецтвом і природою. У результаті збагатиться естетична мова культури.

Одним з важливих теоретичних і практичних аспектів еколо-естетичного виховання є співвідношення між естетикою і правом. Об'єкти і пам'ятники як природи, так і культури охороняються законом. Але чи може закон охороняти прекрасне і забороняти потворне? Чи можна законодавчо закріпити їхні стандарти? Питання залишається відкритим. Але в усякому разі, в екологічному вихованні естетика і право покликані підтримувати гармонію між людиною і природою, охороняти прекрасне в мистецтві і природі, поважаючи основні екологічні і соціальні права людини. В прикладному плані – це відповідальність суб'єктів за еколо-естетичний стан приналежної їм власності, що може посилити, зробити дієвішим контроль за чистотою і екологічною повноцінністю навколишнього середовища.

І нарешті, еколо-естетичне виховання в загальному контексті екологічної культури особистості і суспільства в перспективі націлено на створення передумов для гуманного, естетичного, екологічно безпечного життя людства. Еколо-естетичний спосіб життя, що характеризується гармонією і повнотою, всеосяжною красою природи, культури, суспільних відносин, глобальною естетичністю, примиренням людини і природи є однією з проєкцій сталого розвитку суспільства, розбудови екологічної безпеки держави.

Висновки. Теорія і практика еколо-естетичного виховання переживають період

свого становлення. Перспективи їхнього розвитку тісно пов'язані з проблемами гуманітаризації освіти, охорони природи і розвитку екологічної культури в контексті глобальних проблем сучасності.

Еколого-естетичне виховання слід розглядати як формування здатності людини сприймати, оцінювати, відбирати естетичні об'єкти в природі, бачити їх місце і роль в цілісному естетичному полі, яке включає в себе мистецтво, навколишнє середовище, суспільні відносини, що стимулює повне, гармонійне і різноманітне фізичне та духовне життя.

В еколого-естетичному вихованні природа і мистецтво, естетичне і художнє з'являються двома векторами удосконалення світу і людської природи.

Результати еколого-естетичного виховання проявляються у самовдосконаленні людини, соціально-екологічних перетвореннях суспільства, удосконалюванні зовнішнього світу і формуванні внутрішнього світу особистості; в подальшому будуть сприяти поступовому глибинному поширенню прекрасного в загальнолюдських масштабах, що є важливими елементами формування екологічної культури і в кінцевому підсумку екологічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомазков О. Понимает ли мир красоту // Знание – сила. – 1994. - № 6. – С.35-40.
2. Винер Д. Экологическая идеология без мифов // Вопросы философии. – 1995. - № 5.- С.82-98.
3. Смолянинов И.Ф. Природа в системе эстетического воспитания. – М.: Просвещение, 1984. – 79 с.
4. Филин В.А. Что видишь, так и живешь // Природа и человек. – 1995. - № 12. – С.29-32.
5. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма. – СПб: Алетейя, 2000. – 347 с.
6. Фролова М.Ю. Оценка эстетических достоинств природных ландшафтов // Вестник МГУ. – 1994, сер.3. - № 2. – С.27-33.
7. Горб К.Н. Оценка эстетических достоинств природных ландшафтов Украины в целях заповедания: Методические принципы и результаты исследований // Гуманитарный экологический журнал. – 2001, т.3. - № 1. – С.3-12.